

ВСТУП

Розуміння справжньої, досконалої любові і її виховання в собі є одним із головних завдань кожного християнина. Про любов і її істинне призначення нам пригадують святі Євангелія і Апостольські послання, де любов виступає як одне з Божих імен (пор. 1Йо 4,16). Надмір Божої любові врятував увесь світ: «Так Бог полюбив світ, що Сина Свого Єдинородного дав, щоб кожний хто вірує в Нього, не загинув, але жив життям вічним» (Йо 3,16). Господь воплотився, керуючись безмежною любов'ю до людей, і завдяки ній незважаючи на жорстокі страждання Він залишився вірним людині (пор. Йо 13,1).

Звідси мимоволі виникає питання: чому ж любов є настільки важливою? Чому її вважають головною чеснотою ще з часів античності, а в християнстві свідченню любові надають настільки піднесеного, духовного, богоподібного змісту? Євангеліє вичерпно відповідає на це питання: Божа любов до людини перевершує будь-яке земне почуття любові. Будучи Богом любові, Господь закликає людину йти шляхом любові і виховувати її в собі. Такої ж високої духовної любові Він чекає у відповідь. Бог робить так не тому що має потребу в любові людини, а тому що, будучи Любов'ю і Благом, Він бажає блаженства Своему творінню. Цього блаженства людина досягає, прямує до богоподібності, обожуючи свою природу, а найбільше за посередництвом любові. З цієї причини Господь закликає людину уподібнитись до Нього через осягнення духовної любові. У Євангелії від Матея Він закликає людину перейти від ненависті до любові: «А я кажу вам: любіть ворогів ваших і моліться за тих, що гонять вас; таким чином станете синами Отця вашого, що на небі ... будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий» (Мт 5, 44-45,48). Господь навчає, що справжня, чиста любов усиновляє людину Богові, вчиняє, уподібнює її до Нього. Синівське покликання людина реалізує через дотримання двох заповідей любові, на які опирається все її духовне життя. Любов дарує людині можливість повернутися у дім небесного Отця.

Звідси процес осягнення духовної любові у всі часи зберігає свою виняткову актуальність, стаючи для християнина життєвою необхідністю, особливо в час, коли любов багатьох холоне, гублячись у темряві гріха (пор. Мт 24,12). Через це милосердний Господь дарує нам скарби святого Євангелія, апостольських повчань і твори святих Отців, щоб, вчитуючись у глибини їхніх богословських думок, ми віднаходили шляхи до пізнання Істини і примноження любові в собі. Одним із таких отців, який піднімає тему любові у своїх творах є преподобний Максим Ісповідник, видатний богослов і аскет VII століття.

Вчення про любов преп. Максима Ісповідника слід вважати центральним, системним і творчим компонентом його богословських праць, зміст яких є пронизаний темою любові, осягнення якої, на думку преп. Максима, є найважливішим покликанням християнина. Одним із таких творів преподобного, у якому він наголошує на винятковій ролі любові у духовному житті, є «Чотири сотні про любов». У цьому творі преп. Максим наголошує на тому, що у Відкупленні Господь звершив об'єктивну сторону спасіння, дарувавши кожному можливість спасіння суб'єктивного. Останнє ж залежить від волі самої людини і її духовно-морального вдосконалення, котре полягає в учинках добра, спогляданні,

містичному єднанні з Богом, в здатності людини вмістити Божественні властивості, головною з яких є Любов.

Максим Ісповідник підкреслює, що Бог звершивши свій задум по відношенню до людини і надалі продовжує вочоловічуватися в людині до тої міри, до якої сама людина є здатна продовжувати шлях обожнення. Любов на цьому шляху відіграє ключову роль, оскільки Бог воплочується і приходить до людини через надмір любові. Людина натомість може прийти до Бога тільки завдяки любові до Бога і людини. На думку подвижника, світ виник з любові, любов'ю був врятований від загибелі і в ній знову був покликаний віднайти свою первісну красу. Без любові здійснити це неможливо. Звідси преподобний виводить дві головні складові сили духовної любові. Перша складова лежить в основі Божого Промислу, який полягає у відновленні єдності між людьми, яка була втрачена внаслідок гріха за посередництвом віри і духовної любові. Друга ж складова полягає у тому, що й сама людина є покликана до того, щоб досягнути любов до Бога і ближніх. Любов, за словами преподобного, усиновляє людину Богові. Вона вчиняє її дітям Божим, робить її подібним до Того який сам є Любов (пор. 1 Йо 4,16). Тому й пише преп. Максим: «Хто здобув досконалу любов і все життя своє згідно з нею влаштував,.....той здобув Самого Бога, бо Бог є любов (1 Йо 4,16)...» .

Актуальність нашої праці полягає у висвітленні теми досягнення духовної любові на шляху християнської досконалості на основі творчості преп. Максима Ісповідника. «Чотири сотні про любов» належать до теми відомих творів преп. Максима. Дослідження цього твору підтверджує унікальність і неповторність богословсько-аскетичної спадщини преп. Максима. Крім того, тема любові на тлі сучасності допомагає по-новому осмислити правдиве значення любові та важливість її досягнення в житті християнина.

Мета нашої праці полягає у розкритті вчення преп. Максима про любов, якою є сам Бог і яку людина досягає, йдучи Йому на зустріч шляхом обожнення. Завданням нашої праці відповідно до поставленої мети, є поглянути на те, як в процесі духовного зросту міцніє любов людини до Бога і як це відображається на її відносинах з іншими людьми. Ми також постараємося з'ясувати, яку роль відіграє пристрасть самолюбства у стримуванні розвитку досконалої любові, а також дослідимо причини її появи та шляхи її подолання. Відтак ми поглянемо, яку роль відіграє прощення у процесі набуття любові, а також те, що той хто, хоче досягнути духовну любов, мусить в своєму житті наслідувати приклад святого життя Господа і виконувати Його святі заповіді.

Структура дипломної праці продиктована поставленою метою і завданням дослідження. Праця складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаної літератури. Перший розділ розкриватиме три погляди на любов у «Чотирьох сотнях» преп. Максима. Перший пункт розділу ми розпочнемо з опису біографічних відомостей про життя автора, а також його творчої спадщини. Другий пункт ми розпочнемо із трактування любові як однієї з Божих властивостей, котра проявилася в ікономії створення і спасіння світу, коли Бог явив себе як любов. У третьому пункті ми зосередимо свою увагу на діяльному процесі досягнення любові до Бога. Зокрема, тут ми йтиметься про шляхи досягнення любові до Бога як свого Творця, у відповідь на безмежну любов якого людина є покликана відповідати такою ж любов'ю до людей. У четвертому пункті ми розглянемо любов до ближнього, що є плодом поглибленого духовного життя людини і водночас критерієм правдивості любові до Бога. Крім того, у цьому пункті ми окреслимо основні небезпеки, які підстерігають людину у процесі досягнення досконалої любові.

У другому розділі ми охарактеризуємо шлях досягнення досконалої любові у світлі

«Чотирьох сотень» преп. Максима Ісповідника. У першому пункті ми розглянемо пристрасть самолюбства її виникнення, небезпечність у світлі духовного життя і методи боротьби з нею на шляху осягнення безпристрасної любові. У другому пункті йтиметься про прощення образ як основну умову для успішного здобуття досконалої любові і належного практикування духовного життя загалом. Відтак у третьому пункті цього розділу ми перейдемо до важливості наслідування і вкорінення у своє життя прикладу святого життя Господа і Його святих заповідей як невід'ємних і головних критеріїв оцінки духовного життя.

У нашій дипломній праці ми використали наукові методи аналізу, синтезу, а також порівняння. Методи аналізу і синтезу допомогли нам краще дослідити деякі джерела для вивчення питань, пов'язаних із вченням про любов св. Максима а також згрупувати їх певному хронологічному порядку, аби тим самим простежити певну динаміку у формуванні богословської думки преп. Максима відносно його поглядів на процес осягнення досконалої любові. Завдяки методу порівняння ми спробували представити думки деяких богословів та дослідників які торкаються у своїх дослідженнях тематики любові.

У процесі пошуку тематичної наукової літератури для написання даної праці виникла проблема відсутності ґрунтовних досліджень творчості преп. Максима Ісповідника, зокрема його аскетичних творів у даній тематиці. Саме це стало чи не основною проблемою у написанні нашої праці. Брак досліджень та відповідних перекладів самого літературного доробку св. Максима ми спробували компенсувати творами російських патристів і богословів (С. Епіфановича, В. Соловйова, А. Сидорова, С. Заріна та ін.), а також дослідників (В. Лоського, Ж. Ларше). Основним джерелом для написання праці послужили переклади творів преп. Максима Ісповідника, здійснені російськими професорами С. Епіфановичем та А. Сидоровим. Згадані джерела допомогли простежити, охарактеризувати і узагальнити богословське вчення преп. Максима Ісповідника у його творі «Чотири сотні про любов».

ВИСНОВКИ

Досліджуючи значення любові у духовному житті у світлі чотирьох сотиць преподобного Максима Ісповідника, можемо ствердити, що любов у його богословському світогляді становить фундаментальну цінність і потребу людини. Від неї значною мірою залежить повноцінний розвиток та реалізація її особистісного і творчого потенціалу. Любов лежить в основі міжлюдських відносин, надаючи життю людини змістовності та гармонійності.

За допомогою любові людина плекає в собі повагу, розуміння, співчуття до ближнього, уподібнюючись тим самим до свого Творця. Переосмислюючи поняття і сутність любові, преп. Максим у чотирьох сотнях формує антрополого-аксіологічну модель, яка допомагає в новому світлі поглянути на сенс існування людини її призначення у світі. Надаючи любові пріоритету в духовному житті, преподобний іде услід за євангелистом Іваном, який вважає любов властивістю Бога: «Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому» (Йо 4, 16) і ще раз підтверджує, що джерелом любові є Він, і від нього вона як дар сходить для світу і бере участь у його спасінні.

У своїй творчості преп. Максим доходить до принципового переконання, що християнська любов є універсальною за своєю суттю. Її універсальність полягає у двох заповідях любові, згідно зі змістом яких, любов до Бога передбачає також і любов до світу, а любов до світу у той самий час є любов'ю до Бога. Через це любов до Бога і

людини не може розглядатися окремо одна від одної. Двоєдина любов до Бога і світу покликана з'єднати розмаїте творіння, надати йому первісної цілісності, а людині – спасіння і безсмертя у повноті любові Божої.

Сила любові дає людині можливість любити однаково як знайомих, так і незнайомих людей, і навіть ворогів. Згідно з преп. Максимом, новизна любові полягає у тому, що справжня любов нікому не надає переваг і нікому не робить винятків (пор. Мт 5, 43-44) Навпаки, вона удосконалює все суще, будучи інтегруючою силою, що підштовхує до відносин з іншими людьми, не дозволяє ділити їх на категорії. Любов об'єднує все створіння в єдине безмежне коло, по якому з добра в добро, за посередництвом того ж таки добра, звершується безперестанний рух творіння до джерела свого існування, що ним є Господь, який є вершина любові.

Ведучи мову про любов у своїх аскетично-містичних творах, преп. Максим зазначає, що такий любовний порух неможливо здобути до тих пір, поки людина не навчиться позбуватися у собі нахилів, які перешкоджають їй плекати в собі цю прекрасну божественну чесноту. Лише позбувшись пристрастей, зокрема, самолюбства, людина вдостоюється засмакувати любов. З іншого боку, преподобний наголошує, що істинність любові в людському серці проявляється у відносинах з іншими людьми. Людину любові характеризує спосіб життя, бо той, хто навчився любити, співдіє іншим на добро, змагаючись водночас зі своїми злими нахилами.

У наслідуванні любові людина є покликана насамперед відректися своїх бажань, самої себе, щоб мати можливість провадити глибше духовне життя, плекати у собі цю чесноту. Як зауважує преп. Максим, любов здобувають лише ті, хто безперестанку прагне пізнавати своє власне нутро, постійно викорінюючи з нього пристрасті гніву, гордості, самолюбства, суперечки, заздрості, і багато інших речей, які заглушують паростки любові у людському серці.

Преподобний Максим наголошує, що той, хто поверхнево зрікся світу, не спроможний пізнавати задум Господа щодо людини і світу, а відтак не може досягнути духовної любові, котра є своєрідним мостом через онтологічну прірву, яка лежить між Творцем і творінням. Більше того любов є настільки сильна, що вочлоче Бога, а людину робить подібною до Нього.

Сила цієї любові безперестанно живить світ. Без неї, як зауважує преподобний Ісаак Сирієць, світ був би пустою. Господь закладає в людину завдаток любові, очікуючи її у відповідь, та часто внаслідок недбалого використання іншого дару – свободи, вона приглушується любов'ю до світу. Однак про неї, у повноті часів пригадує Ісус Христос, Який, ставши людиною, зазнав страждань і смерті, чим нагадав людині про існування вічної, безмежної і чистої Любові. За словами преп. Максима, її частиною і відображенням й покликана стати людина у світлі найбільшої Любові.

На думку преп. Максима, любов складає сутність Бога і людини. Для нього: «Бог – це любов» – це перший головний постулат християнства, а другий – «людина – це також любов». Через реалізацію і плекання цієї чесноти, людина здобуває в Богові справжню свободу. Вона формує волю і благочестиві наміри в душі людини. Любов є чеснотою чеснот, котра, об'єднуючи різноманітність інших чеснот, зосереджує у собі зміст всіх інших заповідей.

Божественну творчість і силу любові преп. Максим розглядає як свободну, вільну і чисту необхідність, за допомогою якої творіння здатне піднятися до споглядання божественної краси. Її плекання в собі, за допомогою Божих заповідей, допомагає

людині досягнути гармонії у всіх її діях і вчинках.

Таким чином, на підставі сказаного вище можемо ствердити, що любов у богословсько-аскетичній творчості преп. Максима Ісповідника представлена як творча основа і сила людського життя, яка сприяє єдності людей, визначає хід і остаточну мету людського буття. У самій людині творча сила любові до Бога і людей через дотримання Божих заповідей виявляється у здатності долати в собі всі пристрасті, котрі руйнують цілісність її природи на всіх рівнях. Преподобний вказує на те, що лише завдяки безмірно великій силі духовної любові людина може іти шляхом обоження. Натомість, без духовної любові шлях до спасіння є закритий його людина може відкрити для себе лише завдяки силі духовної любові, тому й пише преп. Максим: «Не відкидай духовної любові, бо іншої дороги до спасіння немає людям» 75.

Досліджуючи дану тему, у нашій дипломній праці ми намагалися висвітлити вчення преп. Максима Ісповідника про любов у чотирьох сотнях як про важливу і невід'ємну сторону людського життя, зокрема в контексті духовного життя. Ми розглянули богословський вимір любові, а також аскетичний вимір, згідно якого любов є плодом із властивостей Бога, а з іншої сторони ми розглянули любов як плід тілесно-духовних зусиль людини.

Аналізуючи тематику любові у творчості преп. Максима, ми користувалися не лише його «Чотирма сотнями про любов», але й також такими творами преподобного як «Послання до Йоана Кубікуларія про любов», «Питання-відповіді до Фаласія», «Роз'яснення молитви Господньої» тощо.

Нашу працю ми поділили на два розділи. У першому розділі у світлі сотиць преп. Максима Ісповідника ми охарактеризували три виміри любові. Крім цього, у цьому розділі ми здійснили загальний огляд життєвого шляху преп. Максима і його творчості. Аналіз твору «Чотири сотні про любов» дозволив нам ствердити, що преп. Максим услід за апостолом Йоаном Богословом вважав любов однією з властивостей Бога (пор. 1Йо 4,16) Божественна любов виявилась у ділі ікономії створення світу, а відтак в його спасінні через воплощення Божого Сина, в Якому Бог явив Себе як любов. Відтак, ми з'ясували, що любов є плодом духовного життя. Любов людини до Бога і до ближнього взаємоутверджують одна одну. Любов до Бога не може бути справжньою без любові до ближнього, а любов до ближнього не може бути справжньою без любові до Бога, котра, в свою чергу, є відповіддю на любов. У другому розділі нашої праці ми окреслили ті основні напрями у духовному житті, котрі допомагають вдосконаленню в осягненні безпристрасної любові. Зокрема йдеться про боротьбу з пристрастю самолюбства, яка на шляху осягнення любові є головною перешкодою, шкода від якої полягає у надмірній увазі до свого тіла. У наступному пункті цього розділу ми також зупинилися на потребі прощення образ як обов'язковому елементі духовного життя. За словами св. Максима без прощення образ немає й плоду любові. В останньому пункті цього розділу ми розглянули важливість наслідування прикладу життя Спасителя і Його святих заповідей в осягненні досконалої любові, за допомогою яких людина поступово вчиться позбуватися пристрастей і виховувати в собі натомість чесноти, що допомагають народити в її серці досконалу любов до Бога і ближнього. Вдосконалюючись в цьому, людина крокує шляхом обоження.

Під час написання нашої дипломної роботи виникли певні труднощі, пов'язані з відсутністю ґрунтовних досліджень, доступних для українського читача, які б краще нам допомогли висвітлити дану тематику.

Слід додати, що наша дипломна робота не претендує на всеохопність, оскільки тема

любові є багатогранною. Проте сподіваємось, що наш незначний внесок стане заохотою для подальших досліджень богословсько-аскетичної спадщини преп. Максима Ісповідника

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТРИ ПОГЛЯДИ НА ЛЮБОВ У «ЧОТИРЬОХ СОТНЯХ» ПРЕПОДОБНОГО МАКСИМА СПОВІДНИКА.....	8
1.1 Життя і творча спадщина преподобного Максима Ісповідника.....	8
1.2 Любов як властивість Бога.....	18
1.3 Любов до Бога як цілісна відповідь на любов Божу до людини.....	22
1.4 Любов до ближнього як головний критерій правдивості любові до Бога	30
РОЗДІЛ II. ШЛЯХ ОСЯГНЕННЯ ЛЮБОВІ ЗГІДНО ПРЕПОДОБНОГО МАКСИМА ІСПОВІДНИКА.....	39
2.1 Пристрасть самолюбства і боротьба з нею.....	39
2.2 Подолання в собі образ на ближнього.....	43
2.3 Наслідування Бога і сповнення Його заповідей як дороговказ на шляху осягнення досконалої любові.....	48
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58